

РОЗДІЛ І

Історіографія та джерельна база дослідження

1.1. Загальний огляд історіографії теми

У повоєнний час в Україні та за її межами було написано більше чотирьох тисяч праць з історії ОУН та УПА¹, однак тільки деякі з цих досліджень висвітлювали окремі моменти проблематики, яка розглядається в пропонованій роботі. Історично склалося так, що військові аспекти діяльності ОУН(Б) в 1940–1942 рр. вивчені недостатньо і здебільшого поверхово. До наукового обігу було залучено незначну кількість джерел, що стосуються військової діяльності ОУН(Б) у зазначений період, що й спричинило неповне, викривлене відображення загальної картини подій і неправильні, односторонні оцінки діяльності ОУН(Б) у військовій сфері.

Історіографія теми загалом не є надто об'ємною, вона поділяється на декілька основних напрямків, які характеризуються, насамперед, політичними поглядами та вподобаннями авторів.

До першої групи слід віднести праці написані вітчизняними науковцями з яскраво виражених антинаціоналістичних позицій. При чому вони могли побачити світ як в часи існування СРСР, так і після його розвалу. Оцінки діяльності ОУН(Б) в перші роки війни (зокрема її військового аспекту) не змінювались і не коригувалися протягом усієї радянської доби. Вони стали своєрідним ідеологіч-

ним штампом, однією з багатьох "непомильних" аксіом радянської історичної науки². Особливо велику пропагандистсько-дезінформуючу роль відіграли твори з історії ОУН написані радянськими публіцистами. Гострі памфлети, історичні оповідання й розповіді, створені в бездоганній літературній формі, ставили за мету сформуванню апіорно-негативне уявлення про діяльність ОУН у масового українського читача³. Якщо ж радянські вчені чи публіцисти "ненароком" згадували про військову діяльність ОУН(Б) на початку німецько-радянської війни, то це, майже без винятків, були згадки про "злочини" "Нахтігалю" у Львові в липні 1941 р.⁴

Окрему підгрупу серед праць вітчизняних дослідників, що були написані в період існування СРСР, становили твори, у яких проводилася нещадна критика "ідеологічних основ українського націоналізму з точки зору марксистсько-ленінської філософії"⁵. Здебільшого ці праці присвячені "викриттю наукової неспроможності", "реакційного змісту" та "злочинної суті" всіляких "буржуазно-націоналістичних" ідеологічних концепцій, зокрема й концепцій та доктрин військового будівництва⁶.

Серед антинаціоналістичних пасквілів радянської епохи особливою ненавистю та непримиренністю відзначаються роботи В.Беляєва, С.Даниленка (він же С.Карін), К.Дмитрука (він же К.Гальський), Б.Стекляра. Усі вищезазвані "вчені" були високопоставленими співробітниками радянських спецслужб, їхня професійна діяльність у 1940–1960-х рр. була тісно пов'язана з ліквідацією націоналістичного підпілля, греко-католицької церкви, переслідуванням дисидентів⁷.

Крайне негативні оцінки історії ОУН у всіх її вимірах та аспектах, були запозичені епігонами

радянської історіографічної школи – багатьма сучасними авторами, які й досі продовжують писати свої твори з антинаціоналістичних, просталінських позицій, навіть не намагаючись якимось чином критично проаналізувати чи переосмислити роботи написані до 1991 року⁸. Характерною рисою їхніх праць є відверта пропаганда псевдоісторичних міфів радянської епохи, суб'єктивність, упереджений підхід до розгляду проблеми, брак широкої джерельної бази (дуже часто ці науковці посилалися винятково на своїх попередників або на радянські агітаційні матеріали), препарування документів, намагання за будь-яку ціну дискредитувати український національно-визвольний рух 1940–1950 рр.

До наступної великої групи досліджень належать роботи українських вчених, написані в період незалежності, в яких автори відійшли від традиційних заідеологізованих концепцій і стереотипів радянської епохи. Об'єктивно склалося так, що тема діяльності ОУН та УПА опинилася серед тих проблем історії Другої світової війни, які активно починають розроблятися саме у 1990-х роках⁹.

Вже у перші місяці 1991 р. на Західній Україні з'явилися твори зі згадками про військовий аспект діяльності ОУН(Б) в 1940–1942 рр. Першим вітчизняним автором, що виключно позитивно висвітлив історію ОУН і УПА, був львівський науковець Ю.Киричук¹⁰, який найшвидше зорієнтувавшись у бурхливому морі політико-ідеологічних пристрастей, змінив свої яскраво антинаціоналістичні погляди, відображені в його кандидатській дисертації¹¹, на беззастережне возвеличення ОУН. Сам автор через одинадцять років доволі скептично оцінив свою першу працю з історії УПА, наголошуючи на тому, що "вона мала популяризаторський характер, була

виконана на основі діаспорної літератури і тому не могла претендувати на серйозне наукове дослідження" ¹².

На жаль, у 1991–1992 рр. ознайомлення з історією ОУН перебувало винятково в політико-ідеологічній площині, а не в площині наукових дискусій. Своєрідною реакцією історичної громадськості на те, що протягом п'ятдесяти років про оунівців можна було говорити тільки в негативному аспекті, була певна ідеалізація діяльності ОУН, акцентування уваги, як правило, на фактах двофронтової боротьби ОУН(Б) проти гітлерівців і радянської влади ¹³. В Україні почали з'являтися відверто апологетичні пробандерівські книжки, авторство яких належало О.Багану, В.Іванишину П.Дужому ¹⁴, що були компіляцією творів П.Мірчука, М.Лебеда, Я.Стецька, С.Бандери та Д.Донцова. Найбільш влучну характеристику працям українських істориків цього періоду дав уже згадуваний нами Ю.Киричук. Він підкреслював, що "вони начебто виконали свою місію – ознайомили громадськість із українським визвольним рухом. Але водночас, засвідчили про шкідливість кавалерійських атак на історію. Ці роботи були актуальними, коли писалися. Зараз ці "гарячі пиріжки" закам'яніли і є цінними лише для бібліографів" ¹⁵.

Починаючи з 1993 р. українські вчені стали об'єктивніше підходити до вивчення історії ОУН, поступово відходячи від емоційних оцінок та заідеологізованих поглядів. Як слушно зазначили івано-франківські науковці І.Іванцев та О.Марущенко, новий етап дослідницької роботи "характеризується збільшенням археографічної та історіографічної джерельної бази, формуванням демократичної і плюралістичної історіографії", створює реальні можливості для виокремлення об'єктивного погляду на іс-

торію національно-визвольного руху українців у роки останньої світової війни ¹⁶.

Однак проблемою вітчизняної історіографії і надалі залишалося ігнорування дослідниками військової діяльності бандерівців від лютого 1940 до кінця 1942 р., яка традиційно перебувала в затінку більш пізніх подій. Яскравим прикладом такого підходу може слугувати перший том дослідження І.Біласа. У першій главі третього розділу "Боротьба з національно-визвольним рухом в Західній Україні (1941–1945)" чомусь не згадується про те, що оунівці в 1941 р. готували антирадянське повстання, а співробітники НКВС–НКДБ у відповідь на це посилили роботу з нейтралізації збройного підпілля ¹⁷.

Однією з праць, у якій побіжно розглядалися деякі моменти пов'язані зі співробітництвом між ОУН(Б) та вермахтом протягом 1941–1942 рр., була стаття М.Ковалю "ОУН–УПА між "третім рейхом" і сталінським тоталітаризмом" ¹⁸. Однак автор (котрий, до речі, змінив своє колись винятково негативне ставлення до ОУН) обмежився лише загальною оцінкою подій, не вдаючись до виявлення глибинних причин і далекосяжних наслідків оунівсько-німецького порозуміння на військовій ниві у ті роки.

Також є згадки про військову діяльність ОУН(Б) напередодні та в перші роки німецько-радянської війни в праці П.Брицького ¹⁹. Зокрема, в главі "ОУН у роки радянсько-німецької війни" автор пише про зв'язки бандерівського Проводу з абвером та про створення батальйонів "Роланд" і "Нахтігаль".

Багато цікавої інформації, передусім стосовно ідеологічних основ діяльності ОУН та мілітаристського спрямування ідеології інтегрального націоналізму, вміщено в дослідженні харківського нау-

ковця М.Чугуєнка, присвяченому Д.Донцову ²⁰.

Чимало уваги приділено військовій діяльності ОУН і УПА та втратам українського націоналістичного підпілля в роки війни в монографії І.Муковського та О.Лисенка "Звитяга і жертвність: українці на фронтах Другої світової війни", а також у їхній статті "Українці в збройних формуваннях українських учасниць Другої світової війни", однак питання, пов'язані, наприклад, з діяльністю ДУН, висвітлені в них побіжно ²¹.

Небагато нового у дослідження військового аспекту діяльності ОУН(Б) у 1940–1942 рр. принесла й стаття групи авторів під заголовком "УПА та збройні формування ОУН як чинник Другої світової війни" ²². У цій праці науковці традиційно зосередилися на діяльності УПА, не заглиблюючись у вивчення історії інших збройних формувань створених за участі бандерівської ОУН.

Помітне зацікавлення вчених викликали книги написані охоронцем фондів Центрального державного архіву громадських організацій України А.Кентієм у рамках роботи Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН–УПА. Серію його монографій з історії ОУН ²³, створених на солідній джерельній базі, відкрила книга про Українську військову організацію. Ця робота А.Кентія становить для нас винятковий інтерес, насамперед, через те, що вона містить інформацію пов'язану з процесом плавного "перетікання" військової структури УВО до ОУН, висвітлюючи таким чином деякі причини мілітаризації самої ОУН. У своєму другому дослідженні автор вдало висвітлив передумови виникнення ОУН, форми й методи боротьби Організації, діяльність ОУН перед Другою світовою і в період польсько-німецької війни, причини й наслідки розколу ОУН.

Однак глава "ОУН перед зривом. Позиція обох Проводів" написана надто стисло та схематично, а військовий аспект, який тоді був на чільному місці в діяльності Революційного проводу, відсувається на задній план. У третій книжці з цієї ж серії, яка висвітлює історію ОУН у 1941–1942 рр., тільки в першій главі "Початок німецько-радянської війни і участь в ній ОУН", А.Кентій помістив епізодичні згадки про антирадянські націоналістичні повстання в червні-липні 1941 року на Західній Україні, про спроби І.Климова-Легенди створити загони УНРА і Народної міліції.

Вагомим кроком у дослідженні історії ОУН і УПА стала "Попередня історична довідка. Проблема ОУН–УПА"²⁴, підготована Інститутом історії України НАН України в рамках роботи Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН–УПА. Зокрема деякі аспекти військової діяльності ОУН(Б) протягом 1941-1942 рр. висвітлюються в другому ("Акт 30 червня 1941 року") та третьому ("Стратегія і тактика українських націоналістів (осінь 1941 – літо 1944 р.)") розділах написаних, відповідно, С.Кульчицьким²⁵ та А.Кентієм.

Останніми роками вітчизняна історична наука поповнилася працями вчених, які звертаються до аналізу окремих напрямків військової діяльності ОУН(Б) у 1940–1942 рр. Йдеться, насамперед, про кандидатські дисертації О.Озимчука, Г.Стародубець, В.Деревінського²⁶, а також про дослідження Т.Гривула²⁷, Д.Веденєєва²⁸, К.Бондаренка²⁹, Ю.Киричука³⁰, Т.Марискевича³¹, І.Гаврилів³², В.Нікольського³³ та інших.

Однією з найбільш цікавих монографій останнього часу, в якій висвітлюється весь комплекс питань пов'язаних з національно-визвольною боротьбою у 1940–1950 рр., безумовно є праця Ю.Киричу-

ка "Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття"³⁴. У ній, на жаль, уже покійний автор, зробив спробу проаналізувати природу оунівсько-німецьких взаємин у перші роки світової війни, коротко охарактеризував найголовніші аспекти військової політики ОУН(Б) у зазначений період.

Деяка інформація про військову діяльність бандерівської ОУН на Івано-Франківщині в 1940–1942 рр. можна відшукати в праці І.Андрухів та А.Француза "Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959)"³⁵.

Окремо слід згадати одну з найперших, доволі виважених та об'єктивних праць з історії ОУН, яка побачила світ у Криму. Ідеться про курс лекцій підготовлений доцентом Севастопольського державного університету П.Фіровим. Хоча в праці містяться численні неточності, суперечливі та неперевірені твердження, але все ж у ній, поряд іншим, приділено деяку увагу питанням оунівського військового будівництва 1940–1942 рр.³⁶

Певні аспекти військової діяльності ОУН(Б) досліджуваного нами періоду розглянуто в монографії київського вченого А.Русначенка "Народ збурений"³⁷, однак завдання, які ставив перед собою автор не дозволили йому конкретніше вивчити дану проблематику.

Окремі моменти, пов'язані з військовою діяльністю ОУН(Б) у волинському регіоні впродовж 1941–1943 рр., висвітлює у своїй, безперечно цікавій, праці Г.Стародубець, але вони, у відповідності до концепції дослідження, є лише важливими епізодами на тлі загальної характеристики місця та ролі бандерівської ОУН в українському національно-визвольному русі на Волині³⁸.

На жаль, доводиться черговий раз констатувати, що незважаючи на доволі детальне висвітлення ідеологічних трансформацій і політичної позиції ОУН(Б) в 1940–1942 рр., вітчизняні автори традиційно продовжують приділяти недостатньо уваги військовій діяльності цієї Організації.

У дещо кращому стані перебуває історіографія Дружин українських націоналістів. Піонером у дослідженні історії ДУН серед українських вчених став львів'янин В.Трофимович, який на початку 1994 року в часописі "Республіканець" опублікував доволі об'ємну та ґрунтовну статтю³⁹, що невдовзі побачила світ окремою брошурою⁴⁰. Згодом В.Трофимович в окремих статтях знову звертався до дунівської тематики⁴¹. 1999-го та 2002-го року з'явилися публікації рівненського дослідника С.Музичука, головна увага в яких приділяється формі одягу та озброєнню дружинників⁴². 2000-го року у Львові вийшли дві невеличкі студентські розвідки з історії ДУН. Однак обидві праці, на жаль, переповнені фактологічними помилками і неточностями⁴³.

Слід згадати про надзвичайно об'ємну та доволі цікаву працю львівського науковця А.Боляновського "Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945)"⁴⁴ в якій окрему главу присвячено історії ДУН.

Доповнюють написані в Україні у роки незалежності праці з історії ДУН, наша брошура та декілька статей із зазначеної проблеми⁴⁵.

Характеризуючи доробок українських істориків у вивченні боротьби ОУН та УПА після проголошення Україною незалежності, варто погодитися з думкою молодого львівського В.В'ятровича, який наголошує на тому, що з-під пера вітчизняних вчених виходять здебільшого узагальнюючі

праці, але, на жаль, "дуже мало видається монографій, присвячених дослідженню окремих аспектів чи особистостей визвольного руху" ⁴⁶.

Третьою групою досліджень, що містять інформацію про роботу ОУН(Б) спрямовану на організацію власних Збройних сил у 1940–1942 рр., є праці українських еміграційних авторів, які до 1991 р. видавалися виключно закордоном, а з моменту проголошення незалежності почали публікуватися і в Україні.

Попри цілу низку беззаперечних достоїнств, для робіт виконаних у діаспорі характерні дві важливі вади. Перша – це майже обов'язкове відображення у дослідженнях партійних поглядів автора (бандерівець, мельниківець, уенерівець, гетьманець і т. д.), а друга – це, як правило, вузька джерельна база й недостатнє використання вітчизняних архівних документів. Окрім того, деякі еміграційні українські історики були безпосередніми учасниками описуваних ними подій і ця обставина зумовила, з одного боку, переплетіння історичних досліджень з власними спогадами і враженнями авторів, а з іншого – стала причиною вкрай суб'єктивного опису та оцінки дій ОУН(Б), в тому числі й у сфері військового будівництва.

Праці українських емігрантських істориків, які стосуються нашої тематики, можна умовно поділити на декілька підгруп. До першої підгрупи належать, насамперед, твори тих дослідників, що зверталися до історії ідеологічного становлення ОУН відображаючи, поряд з іншим, місце і роль мілітаристських аспектів у ідеології інтегрального націоналізму ⁴⁷. Найбільш ваговою з цих праць є оглядове дослідження З.Книша "При джерелах українського організованого націоналізму", видане у Ка-

наді 1970 року й перевидане через двадцять чотири роки в Києві під назвою "Становлення ОУН" ⁴⁸. У ньому автор звернув увагу на основні аспекти формування ОУН як монолітної Організації, збудованої на військовий лад, показав процес виникнення самої ідеології радикального українського націоналізму. Подібні цікаві історичні розвідки про становлення українського націоналізму та оформлення ОУН написав також С. Ленкавський. Нині його праці доступні українському читачеві завдяки здійсненому в Івано-Франківську перевиданні ⁴⁹.

Іншу підгрупу творів українських закордонних науковців складають дослідження оунівської історії написані людьми, що належали до "бандерівського" табору. Найвідомішим "бандерівським" партійним істориком небезпідставно вважається П. Мірчук, який написав десять монографій та брошур з історії ОУН і УПА. Шість з них безпосередньо стосуються окремих аспектів досліджуваної в нашій монографії проблематики ⁵⁰. Безумовною заслугою цього автора є створена ним у численних творах власна концепція історії ОУН та УПА. Головними ж недоліками праць П. Мірчука є їхня чітка спрямованість на виправдання будь-яких дій лідерів Організації, "очорнення", при найменшій можливості, опонентів з мельниківського руху, відверте замовчування всіх суттєвих моментів, які фіксують тісне співробітництво між ОУН(Б) та вермахтом у 1941 р. Як наслідок цього— не увага історика до військових аспектів діяльності ОУН(Б) на початку німецько-радянської війни, а відтак, "випадання" даного хронологічного періоду із досліджень доктора П. Мірчука. Так, свій перший том "Нарису історії Організації Українських Націоналістів" він завершив 1939 роком. Логічно було сподіватися на те,

що в другому томі праці автор висвітлить історію Організації після вересня 1939 р., однак, на жаль, ця книга так ніколи і не побачила світ. Інше відоме дослідження П.Мірчука "Революційний змаг за УССД" присвячене зовсім іншій тематиці – розколам, які постійно роздирали ОУН і лише у брошурі "Акт відновлення Української державності 30 червня 1941 року" та в монографіях "Українська Повстанська Армія" і "Роман Шухевич (Генерал Тарас Чупринка) командир Армії безсмертних" є доволі епізодичні й часто хибні згадки про дії Революційного проводу скеровані на створення та розбудову власних збройних сил. Отже, праці П.Мірчука, незважаючи на суттєві позитивні моменти, загалом відзначаються певною тенденційністю та неточністю, а також містять цілу низку суттєвих недоробок, що не дозволяє вважати їх комплексними, узагальнюючими та об'єктивними дослідженнями.

Черговим вченим-емігрантом, який у винятково привабливих тонах відобразив історію ОУН(Б) у своїх брошурах, звертаючись, серед інших аспектів, і до військової діяльності бандерівського Проводу, був А.Бедрій⁵¹. У працях цього чільного діяча Революційного проводу, які значною мірою переобтяжені запозиченнями із творів П.Мірчука, окрім односторонності у висвітленні багатьох фактів, часто спостерігаються значні перебільшення та некоректне трактування окремих подій. Зокрема, стверджується, ніби похідна група Я.Стецька, яка прибула до Львова 30 червня 1941 р. із завданням проголосити незалежність України, налічувала "біля 100 людей"⁵², що є безумовним багатократним завищенням реального числа прибулих активістів.

Вершиною возвеличення діяльності своєї власної Організації став твір П.Добрівлянського названий

"Україна в Другій світовій війні у світлі фактів" ⁵³. Потрібно підкреслити, що доволі інтригуюча й амбітна назва абсолютно не відповідає змістові праці, котра повністю присвячується нещадній критиці "мельниківців" та доведенню того, що ОУН(Б) першою стала на шлях протистояння німцям. На жаль, жодних згадок про будь-які інші події Другої світової війни в Україні, окрім діяльності обох частин ОУН, УПА та "Поліської Січі", в дослідженні взагалі немає. Читаючи цю працю, складається враження, що життя в окупованій нацистами Україні розгорталося виключно навколо внутрішньої міжусобної боротьби двох оунівських фракцій, заходами якої обов'язково виступали опоненти Революційного проводу, підбурювані зовнішніми ворожими силами в особі гітлерівських або сталінських спецслужб.

Близькими до офіційної "бандерівської" історіографії є також твори цілої плеяди інших більше або менше відомих в сучасній Україні вчених із діаспори таких як М.Юркевич ⁵⁴, П.Потічний ⁵⁵, Т.Гунчак ⁵⁶, В.Косик ⁵⁷, Р.Ільницький ⁵⁸. Хоча перераховані вище автори у своїх наукових розвідках і приділяли певну увагу військовим аспектам діяльності ОУН(Б) впродовж 1940–1942 рр., загалом вони намагалися обходити "незручні" та "слизькі" питання, а власні висунуті тези часто обґрунтовували вдаючися до підбору "вигідних" документів, або цитуючи лише ту частину першоджерела, яка вписувалася у загальну структуру авторської концепції. (Наприклад, В.Косик наводячи на сторінках 499–500 своєї книги "Україна і Німеччина у Другій світовій війні" витяги з інструкції для оунівських підпільників видану Революційним проводом у травні 1941 р., випустив усі епізоди, в яких йшлося

про планування етнічних чисток, встановлення диктатури і т. ін.).

Окрему підгрупу робіт становлять праці еміграційних науковців присвячені історії Дружин українських націоналістів. На жаль, на Заході українські вчені не поспішали займатися дослідженнями діяльності військових формувань, котрі мали спільні справи із нацистською Німеччиною, через загальне негативне ставлення демократичного суспільства до всього, що хоч якоюсь мірою асоціювалося з гітлеризмом. Тому до вивчення історії ДУН здебільшого зверталися люди, які безпосередньо брали участь у створенні та функціонуванні українських добровольчих частин при вермахті.

Першим написав статтю про Дружини українських націоналістів колишній офіцер "Роланду" Л.Ортинський⁵⁹ (розширений варіант якої вийшов окремою брошурою під назвою "Група Південь"⁶⁰). Через рік після статті Л.Ортинського у Мюнхені було опубліковано книгу колишнього голови оунівської СБ та керівника ОУН(Б) в Західній Україні М.Лебеда⁶¹. У двадцяті роковини розколу ОУН і створення Револьюційного проводу з'явилися дві публікації з історії ДУН. Перша, все того ж М.Лебеда⁶², а друга, відставного нахтігаліського офіцера Ю.Лопатинського⁶³. Щойно через 22 роки легіонер Р.Бойцун у "Вістях комбатантів" опублікував чотирнадцятисторінкову розвідку про ДУН, в якій виклав основну канву історичних подій пов'язаних з діяльністю українських батальйонів⁶⁴. Ще через два роки колишній чотовий "солов'їв" М.Кальба видав у Денвері невелику монографію, головною метою якої було відбиття нападок зі звинуваченнями нахтігалівців у масових стратах мирного населення Львова влітку 1941 р.⁶⁵ У 1991 р., в зв'язку з 50-річ-

чям ДУН, бандерівський офіціоз "Визвольний шлях" помістив узагальнюючу статтю М.Кальби з історії обох українських добровольчих частин⁶⁶. Наступного року той самий невтомний М.Кальба опублікував доволі цікаву, але переповнену суб'єктивними твердженнями монографію "Дружини Українських Націоналістів"⁶⁷, доповнений варіант якої був виданий у 1999 році у Львові за сприяння Наукового товариства імені Т.Шевченка⁶⁸. Окрему статтю М.Кальба також присвятив перебуванню в лавах дружинників Р.Шухевича⁶⁹.

Осібню слід охарактеризувати книжку еміграційного історика, публіциста та юриста В.Поліщука "Гірка правда", яка, безсумнівно, випадає з контексту української зарубіжної історіографії. Не зупиняючись на загальному огляді монографії, звернемо увагу лише на розділ "Дружини українських націоналістів (ДУН): батальйони "Нахтігаль" і "Роланд"⁷⁰. Потрібно зазначити, що автор, не зважаючи на конкретну мету - довести причетність всього особового складу "Нахтігалью" до вбивств польської та єврейської інтелігенції Львова, все ж таки сам змушений був визнати слушність польського історика Р.Тожецького, котрий підкреслював, що розправи над євреями були організовані "гітлерівським СД" із залученням деяких "крайніх українських націоналістів" та "іншого шумовиння". А по селах і містечках усїєї Галичини в липні 1941 р. погроми здійснювали "здебільшого селяни із найближчих околиць"⁷¹.

Поряд з монографією В.Поліщука можна поставити дві книжечки видані в діаспорі, очевидно, за сприяння радянських "компетентних" органів. Автор першої (схований під псевдонімом І.Львівський) виплеснув на сторінках своєї брошури увесь

стандартний набір звинувачень проти ОУН загалом і проти батальйонів "Нахтігаль" і "Роланд" зокрема. Вони побудовані, головним чином, на окремих, висмикнутих із контексту, фразах з оунівських листівок початку війни, а також на безпідставних твердженнях про те, що до ДУН набирали "кримінальних злочинців", які вбили у Львові "щонайменше 500 чоловік"⁷². Друга праця, подібна, як дві краплі води на свої радянські аналоги, була видана М.Ганусяком у Відні, в ній автор виділив свої закиди на адресу ДУН в окремій главі "Нахтігаль" - Ярослав Стецько"⁷³.

До четвертої групи досліджень, в яких трапляється та чи інша інформація стосовно військової діяльності ОУН(Б) у 1940–1942 рр. належать праці закордонних вчених, які не є представниками української діаспори. Слід наголосити, що наші зарубіжні колеги доволі багато уваги приділяли саме історії українських Легіонів. Зокрема, з цією проблематикою можна ознайомитися у роботах цілого ряду польських дослідників, які, щоправда, зосереджувались головним чином на "злочинах" "Нахтігалю" проти польської інтелігенції⁷⁴, хоча були і такі автори, які намагалися більш-менш об'єктивно висвітлювати події пов'язані з життям українських збройних формувань при німецькому вермахті у 1941–1942 рр.⁷⁵

До теми "злодіянь" "Нахтігалю" та "Роланду", але вже стосовно єврейського населення, неодноразово зверталися американські вчені єврейського походження. Які часто не на науковому, а скоріше на емоційному рівні пробували довести, що бійці українських батальйонів були мало не головними ініціаторами голокосту⁷⁶.

Епізодичні згадки про українські добровольчі курені містяться також деяких у монографіях німець-

ких військових істориків присвячених абверу ⁷⁷. Але не всі вони написані на достатньо високому науковому рівні. Наприклад, у виданій 1967-го року праці В.Брокдорфа "Спеціальні підрозділи Другої світової війни" ⁷⁸, поряд із цікавими фактами трапляється надзвичайно багато неточностей, а то й відвертих фальсифікацій. Більш об'єктивною, на наш погляд, є відома книга іншого німецького вченого Г.Тессіна "З'єднання і загоони німецького вермахту та військ СС у Другій світовій війні 1939–1945" ⁷⁹ в якій автор доволі детально висвітлює історію формування та вишколу куреня "Нахтігаль".

На жаль, лише один абзац відвів історії українських добровольчих Легіонів при вермахті бельгійський історик Л. де Йонг у своєму хрестоматійному дослідженні "Німецька п'ята колона в Другій світовій війні" ⁸⁰. Коротеньку інформацію про ДУН можна відшукати й у монографії американського дослідника Д.Літтлджона "Іноземні Легіони Третього Рейху", але вона стосується виключно форми одягу дружинників ⁸¹.

Однак, найвідомішою працею про український націоналізм, яка вийшла з під пера іноземного автора і котру ми ніяк не можемо оминати – є монографія Д.Армстронга "Український націоналізм" ⁸². Твір, який пережив три видання (останнє у 1990 р.) і досі вважається найповнішим та найоб'єктивнішим англomовним дослідженням у цій галузі. Жодним чином не применшуючи великого наукового значення монографії доктора Д.Армстронга, ми змушені знов-таки підкреслити, що його твір має таку саму ваду, що і більшість досліджень з історії ОУН – у ньому доволі поверхово висвітлено військовий аспект діяльності ОУН(Б) в 1940–1942 рр., котрий, як свідчать оунівські програмні документи,

був одним з головних у роботі Організації в окреслений період. Лише уривчасті згадки про діяльність батальйонів "Нахтігаль" і "Роланд", не створюють цілісної картини подій, а відтак не дозволяють наблизитися до історичної правди.

З середини 1990-х років почала формуватися російська та білоруська історіографія українського національно-визвольного руху часів Другої світової війни. В окремих книгах їхні автори вкрай негативно оцінюють діяльність обох фракцій ОУН, УПА та всіх інших українських збройних антибільшовицьких формувань⁸³, називаючи їх не інакше, як "головорізами"⁸⁴. В інших – схиляються до більш виважених та об'єктивних оцінок⁸⁵.

Таким чином, викладений вище стислий історіографічний огляд дозволяє стверджувати: незважаючи на те, що історія ОУН, а особливо УПА "стала в сучасній українській історіографії вкрай актуальною проблемою"⁸⁶, військовий аспект діяльності ОУН(Б) у 1940–1942 рр. вивчений недостатньо. На сьогодні ні в українській, ні в зарубіжній історичній науці немає комплексного наукового дослідження, яке було б цілком присвячене цій тематиці. Хоча очевидна необхідність вивчення даної проблеми існує доволі давно. На жаль, її побічний, недостатньо деталізований розгляд, який наявний у сьогоденній історіографії, не дає відповідь на низку суттєвих та основоположних проблем пов'язаних з українським національно-визвольним рухом часів Другої світової війни.

¹ Здіорук С.І., Гриневич Л.В., Здіорук О.І. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945–1998 рр.) – К., 1999.; Лисенко О.Є., Маруценко О.В. Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія. Бібліографічний показчик публікацій 1998–2002 років. – К., 2002.

² Даниленко С.Т. Дорогою ганьби і зради. – К.: Наукова думка, 1970.; Заречный В. Альянс: ОУН-СС // Военно-исторический журнал. – 1991. – № 4. – С. 63-70.; Масловський В. Жовто-блакитна мафія. (Про зlodіяння українських буржуазних націоналістів). – Львів: Каменяр, 1975.; Коваль М.В. Історія пам'ятає! (Кривавий шлях фашистів на Україні). – К.: Політвидав України, 1965.; Коваль М.В. Все - для перемоги. Подвиг трудящих України у Великій Вітчизняній війні 1941–1945. – К.: Наукова думка, 1970.; Кравченко В.О. Прокляті народом: українські буржуазні націоналісти - прислужники світової реакції. – Харків: Прапор, 1979.; Замлинський В. Шлях чорної зради. – Львів, 1968. Мануїльський Д.З. Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини: Доп. на нараді учителів західних областей України 6 січня 1945. – К.: Укрдержвидав, 1945.; Ржесач Т., Цуркан В. Прокляті народом. - Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954.; Стецишин Б. Тільки факти. Ті, що канули в пітьму. - Львів, 1964.; Тимошенко О. Під чужими порогами. - К.: Товариство Україна, 1973.; Троцинський В.П. Найманці фашизму. (Українські буржуазні націоналісти на службі гітлерівців у міжвоєнний період). - К.: Політвидав України, 1981.; Чумак В. Метаиморфози ОУН-УПА // Под знаменем ленинізму. – 1990. – № 22.— С. 71–79.; № 23. – С. 68–78.; та ін.

³ Беляєв В.П. Я звинувачую! Нариси й памфлети. - К.: Політвидав України, 1980.; Беляєв В., Рудницький М. Під чужими прапорами. Памфлети. - К.: Радянський письменник, 1956.; Дмитрук К.Є. Безбатченки: документально-публіцистичний нарис. – К.: Дніпро, 1980.; Дмитрук К.Є. Жовто-блакитні банкроти: док. нариси, памфлети, публіцистичні статті. – К.: Дніпро, 1982.; Іванченко І.Г. Ідеологічна диверсія в націоналістичній упаковці. – К., 1984.; Маланчук Ф.І. Їх ремесло - зрада: публіцистичні нариси, памфлети й фейлетони. – Львів: Каменяр, 1974.; Мельничук Ю.С. Коли кров холоне в жилах. Нариси, памфлети. – К.: Радянський письменник, 1963.; Мельничук Ю.С. Продай-душі. – Львів: Каменяр, 1967.; Римаренко Ю.І. З ким і проти кого: документально-публіцистичні нариси й статті.— К.: Дніпро, 1983.; та ін.

⁴ Беляєв В. Вбивці львівських учених на утриманні Вашингтона. (Українські буржуазні націоналісти) // Сучасне і майбутнє. – 1952. – № 7. – С. 18–23.

⁵ Поліщук О.О. Український буржуазний націоналізм і його теорія "держави". – К.: Вища школа, 1986. – С. 7.

⁶ *Євдокименко В.Ю.* Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму. - К.: Наукова думка, 1968.; *Поганський А.М.* Борьба против идеологии украинского буржуазного национализма за утверждение ленинского мировоззрения на Западной Украине (20–30 гг. XX в.): Автореферат дис. канд. филос. наук. / КГУ им. Т.Г. Шевченко. – К., 1965.; *Поліщук О.* Буржуазно-націоналістичні фальсифікації марксистсько-ленінського вчення про класи і класові відносини // Філософська думка. – 1976. – № 3. – С. 79–86.; *Поліщук О.О.* Реакційна сутність концепцій держави в ідеології українського буржуазного націоналізму. – К.: Вища школа, 1981.; *Римаренко Ю.І.* Буржуазний націоналізм та його "теорія" нації. – К.: Політвидав України, 1974.; *Римаренко Ю.І.* Український буржуазний націоналізм – ворог інтернаціональної єдності трудящих. – К.: Політвидав України, 1970.; та ін.

⁷ *Киричук Ю.* Історіографія Української повстанської армії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск до 60-річчя УПА. – Дрогобич, 2002. – С. 93–94.

⁸ Без срока давности // Коллективная монография. Под общей редакцией Войцеховского А.А. и Ткаченко Г.С. – Харьков, 2001.; *Березняк Є.С.* Немає каяття – не буде прощення // Справжні і міфічні визволителі України: Матеріали науково-практичної конференції, Київ, 9 квітня 1993. / Редкол. С. Хміль (гол. ред.) та ін. – К.: Інститут історії АН України, 1993. – С. 56-59.; *Войцеховський А.А.* ОУН и УПА через призму фактов // Там же. – С. 47–56.; *Журавлєв Н.* Не смьть кровавый след // Крымская правда. – 1992.– 4 сентября.; *Загривый Е.Н.* Свастикой клеймённые: (Об ОУН–УПА) // Справжні і міфічні визволителі України: Матеріали науково-практичної конференції, Київ, 9 квітня 1993. / Редкол. С. Хміль (гол. ред.) та ін. м К.: Інститут історії АН України, 1993. – С. 67–72.; *Карпов И.К.* ОУН и УПА – национал-фашизм // Там само. – С. 84–100.; *Масловський В.І.* З ким і проти кого воювали українські націоналісти в роки Другої світової війни. – М., 1999.; *Міньковецький Д.* Криваві сліди ОУН-УПА на Самбірщині // Там само. – С. 72–84.; *Ткачук А.В.* Перед судом истории. м К., 2000.; *Ткачук А.В.* Украинские буржуазные националисты - пособники гитлеровской агрессии // Там само. – С. 39–47.; *Войцеховський А.А.* Украинское звено общеевропейского коллаборационизма в годы Второй мировой войны // Україна у Другій світовій війні: уроки історії та сучасність: матеріали міжнародної наукової конференції, Київ, 27–28 жовтня 1994. / Відп. ред. М. Коваль. – К.: Інститут істо-

рії НАН України, 1995. – С. 180–187.; *Шелюг М.* Правди не сховаєш. – Житомир, 1996.; та ін.

⁹ *Лисенко О.* Актуальні проблеми історії України періоду Другої світової війни // Українська повстанська армія – феномен історії: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С. 5.

¹⁰ *Киричук Ю.* Історія УПА. – Тернопіль, 1991.

¹¹ *Киричук Ю.А.* Реакционная деятельность украинских буржуазных националистов на Западной Украине накануне Второй мировой войны (1939-1945 гг.): Автореферат дис. канд. ист. наук. / ЛГУ им. И.Я. Франко. – Львов, 1983. – 23 с.

¹² *Киричук Ю.* Історіографія Української повстанської армії. – С. 97.

¹³ *Коваль М.* ОУН-УПА і "третій рейх" // Політика і час. – 1991. – № 5. – С. 70–75.; *Іванців І.* Українська повстанська армія в національно-визвольних змаганнях українського народу в 40-50-х роках. – Івано-Франківськ, 1992. – 18 с.; *Покальчук Ю.* Бандера, Лебедь та інші: погляд на історію ОУН-УПА // Київ. – № 1 – 1991.; та ін.

¹⁴ *Баган О.* Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. – Дрогобич, 1994.; *Іванишин В.* Нація. Державність. Націоналізм. – Дрогобич: Відродження, 1992.; *Дужий П.* Степан Бандера – символ нації. Ескізний нарис про життя і діяльність провідника ОУН. У 2-х частинах. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1997.; *Дужий П.* Роман Шухевич – політик, воїн. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1998.; та ін.

¹⁵ *Киричук Ю.* Історіографія Української повстанської армії. – С. 97.

¹⁶ *Іванцев І., Маруценко О.* Українська повстанська армія в сучасній вітчизняній історіографії // Українська повстанська армія – феномен історії: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С. 21.

¹⁷ *Білас І.* Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга перша. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – С. 157–176.

¹⁸ *Коваль М.В.* ОУН-УПА між "третім рейхом" і сталінським тоталітаризмом // УІЖ. – 1994. – № 2-3. – С. 94–102.

¹⁹ *Брицький П.П.* Україна у Другій світовій війні (1939–1945). – Чернівці, 1995.

²⁰ *Чугуєнко М.В.* Критичний аналіз концепції тоталітарної спрямованості суспільно-політичних поглядів Д.Донцова //

Вісник Харківського університету. – 1996. – № 387. Серія: Історія України. – Вип. 1. м С. 94–102.

²¹ *Муковський І.Т., Лисенко О.Є.* Звитяга і жертвність: українці на фронтах Другої світової війни. – К.: Видавниче агентство "Книга пам'яті України", 1996.; *Муковський І.Т., Лисенко О.Є.* Українці в збройних формуваннях країн-учасниць II світової війни // Розбудова держави. – 1995. – № 5-6. – С. 14–17.

²² *Ресніт О., Муковський І., Лисенко О.* УПА та збройні формування ОУН як чинник Другої світової війни // Віче. – 1997. – № 10. – С. 114–129.

²³ *Кентій А.В.* Українська військова організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис. – К., 1998.; *Кентій А.В.* Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр.) – К., 1998.; *Кентій А.В.* Нариси історії Організації українських націоналістів (1941–1942 рр.). – К., 1999.

²⁴ Проблема ОУН-УПА. Попередня історична довідка. – К., 2000.

²⁵ Цей розділ був також опублікований окремою статтею: *Кульчицький С.* Львів, 30 червня 1941 року // Київська старовина. – 2000. – № 2. – С. 32–44.

²⁶ *Озимчук О.Б.* Антифашистська боротьба ОУН-УПА в роки Другої світової війни (період 1941–1944 рр.) на матеріалах Волині: Автореферат дис. канд. іст. наук. / Рівненський пед. інститут - Рівне, 1995.; *Стародубець Г.М.* Місце і роль ОУН(Б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (кінець 1940 - серпень 1943 рр.): Автореферат дис. канд. іст. наук. / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2001.; *Дервінський В.Ф.* Діяльність Організації українських націоналістів та української повстанської армії в 1940–1953 рр.: етнонаціональний аспект: Автореферат дис. канд. іст. наук. / Національна академія оборони України. – К., 2003.

²⁷ *Гривул Т.* Підготовка Організацією українських націоналістів військового повстання проти радянської влади у Західних областях УРСР (1939-1941 рр.) // Міжнародний науковий конгрес "Українська історична наука на порозі XXI століття". Чернівці, 16–18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Відповід. редактори *Л.Винар, Ю.Макар.* - Чернівці: Рута, 2001. – Т.1. – С. 275–281.; *Гривул Т.* Державна програма ОУН напередодні радянсько-німецької війни (1940–1941 рр.) // Дрогобицький краєз-

навчий збірник. Спецвипуск до 60-річчя УПА. – Дрогобич, 2002. – С. 281–291.

²⁸ *Веденесв Д.* Загадка Ріка Ярого // Пам'ять століть. – 2000. м № 6. – С. 149–150.; *Веденесв Д.* Підпільна діяльність ОУН в Західній Україні у 1939–1941 рр.: (До маловідомих сторінок історії національно-визвольного руху) // Історія України. – 2001. – № 12. – С. 4-5.

²⁹ *Бондаренко К.* Діяльність українських загонів самооборони на Волині, Буковині та у Галичині в роки Другої світової війни // Україна-Польща: Важкі питання. Т.3. Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару "Українсько-польські стосунки в роки Другої світової війни". Луцьк, 20–22 травня 1998 року / відповідальний редактор М.Кучерпа. – Варшава, 1998. – С. 15–31.

³⁰ *Киричук Ю.* Політична позиція українських державницьких сил в перші місяці німецько-радянської війни // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – № 451: Держава та армія. – Львів, 2002. – С. 57–63.; *Киричук Ю., Мороховський В.* Українські національно-політичні рухи і партії на початку німецько-радянської війни // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємодії. Збірник наукових праць. – Київ, 2002. – С. 132–135.

³¹ *Киричук Ю., Марискевич Т.* Український колабораціонізм у 1941–1945 рр. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. Вип. 4. – Львів, 2001. – С. 259–274.

³² *Гаврилів І.* Військові формування ОУН у 1939–1941 рр. // Військово-науковий вісник. Вип. 3. / Військовий інститут при національному університеті "Львівська політехніка". – Львів, 2001. – С. 31–39.

³³ *Нікольський В.М.* Підпілля ОУН(б) у Донбасі. – К., 2001.

³⁴ *Киричук Ю.* Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х років ХХ століття. – Львів, 2000.

³⁵ *Андрухів І., Француз А.* Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. – Рівне – Івано-Франківськ, 2001.

³⁶ *Фиров В.П.* История борьбы ОУН–УПА. События, факты, документы, комментарии (Специальный курс лекций). – Севастополь, 2001.

³⁷ *Русначенко А.* Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії. – К., 2002.

³⁸ *Стародубець Г.* ОУН(б) в українському національно-визвольному русі на Волині в період Другої світової війни (1941-1943 рр.) – Тернопіль, 2002.

³⁹ *Трофимович В.* Військова діяльність ОУН у 1939–42 роках // *Республіканець*. – 1994. – № 1 (9). – С. 65–69.; № 2 (10). – С. 71–77; № 3 (11). – С. 70–75.

⁴⁰ *Трофимович В.В.* Історія військових формувань ОУН (1939–1942 рр.). – Львів, 1994.

⁴¹ *Трофимович В.* Національні збройні формування на території України в період Другої світової війни // 1939 рік в історичній долі України та українців: Матеріали Міжнародної наукової конференції 23–24 вересня 1999 р. / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2001. – С. 187–192.; *Трофимович В.* Військова політика Організації українських націоналістів у 1939–1941 рр. // *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск до 60-річчя УПА*. – Дрогобич, 2002. – С. 7-19.

⁴² *Музычук С.* Батальони "Nachtigall" и "Rolland" (Дружини українських націоналістів) // *Форменная одежда. Однострій*. – Ровно, 1999. – № 3. – С. 25–30; *Музычук С., Марчук І.* Батальон "Роланд". 1941. – *Форменная одежда. Однострій*. – Ровно, 2002. – № 7. м С. 33–42.

⁴³ *Барановська Н.М.* Формування та роль Дружин Українських Націоналістів у контексті визвольної боротьби українського народу в роки Другої світової війни. – *Вісник Державного університету "Львівська політехніка". Серія "Держава і армія"*. – 2000. – № 408. – С. 99–103.; *Сало М.І.* До історії створення військових Дружин Українських Націоналістів. – *Вісник Державного університету "Львівська політехніка". Серія "Держава і армія"*. – 2000. – №. 408. – С. 104–109.

⁴⁴ *Боляновський А.* Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945). – Львів, 2003.

⁴⁵ *Патриляк І.* Діяльність Легіону Українських Націоналістів у Білорусії (березень 1942 – січень 1943 рр.) у світлі фактів і документів // *Історія слов'янських народів: актуальні проблеми дослідження. Вип. 6. Слов'янські народи в Другій світовій війні. Збірник наукових праць. Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова*. – К., 2000. – С. 154–157.; *Патриляк І.* Історія спеціального батальйону "Нахтігаль" у світлі біографії невідомого бійця // *Молода нація*. – № 1. – 2000. – С. 265–270. *Патриляк І.К.* Легіони Українських Націоналістів (1941–1942): історія виникнення та діяльності. – К.:

Знання, 1999.; Деякі аспекти історії формування та діяльності батальйонів "Роланд" та "Нахтігаль" // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія історія. Випуск 34. – Київ, 2000. – С. 10–14.; *Патриляк І.* До проблеми участі батальйону "Нахтігаль" у знищенні львівської інтелігенції та єврейського населення // Література та культура Полісся. – Випуск № 21. – Ніжин, 2002. – С. 198–204.

⁴⁶ *В'ятрович В.* Рейди УПА теренами Чехословаччини. – Торонто - Львів: Видавництво Літопису УПА. – 2001. – С. 15.

⁴⁷ *Мартинець В.* Ідеологія організованого й т. зв. волевого націоналізму: аналітично-порівняльна студія. – Вінніпег: Новий шлях, 1954.; *Мірчук П.* За чистоту позицій українського визвольного руху. – Мюнхен - Лондон, 1955.; *Петровський Ю.* Вічні дороговкази. – Б. м.: ОУН на чужині, 1948.; Нарис історії українського націоналізму. – Лондон: Тереновий Кадрово-Вишкільний Осередок ОУН у В.Б., 1946.; *Кричевський Р.* ОУН в Україні – ОУН З і ЗЧ ОУН: Причинки до історії українського націоналістичного руху. – Нью-Йорк – Торонто, 1962. – Репринт. вид. – Львів, 1991.; *Ребет Л.* Світла і тіні ОУН. – Мюнхен: Українське видавництво, 1964.

⁴⁸ *Книш З.* При джерелах українського організованого націоналізму. – Торонто: Срібна сурма, 1970.; *Книш З.* Становлення ОУН. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1994.

⁴⁹ *Ленкавський С.* Український націоналізм. Твори. Т. I. / За ред. О.Сича. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002.

⁵⁰ *Мірчук П.* Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Мюнхен: Українське видавництво, 1968. – т. I. 1920-1939.; *Мірчук П.* Революційний змаг за УССД. (Хто такі "бандерівці", "мельниківці", "двійкарі"). – Б.м., Б.р. – Т. I.; *Мірчук П.* Акт відновлення Української державності 30 червня 1941 року. Його генеза та політичне й історичне значення. – Нью-Йорк: Видання головної управи Організації оборони чотирьох свобод України, 1952.; *Мірчук П.* Роман Шухевич (Ген. Тарас Чупринка) командир Армії безсмертних. – Нью-Йорк: Товариство колишніх вояків УПА, 1970.; *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія, 1942-1952. – Мюнхен: Цицерон, 1953. - Репринт. вид. – Львів: Львівська обласна рада ТУМ ім. Т. Шевченка, 1991.; *Мірчук П.* Степан Бандера символ революційної безкомпромісовості. – Нью-Йорк – Торонто, 1961.

⁵¹ *Бедрій А.* Борець і мученик за Україну д-р Володимир Горобовий. – Дрогобич: Відродження, 1995.; *Бедрій А.* Українська Держава відновлена Актом 30 червня 1941 року. – Нью-

Йорк – Лондон – Мюнхен – Торонто, 1981.; Бедрій А. ОУН і УПА. – Нью-Йорк: Видання головної управи Організації оборони чотирьох свобод України, 1983.

⁵² Бедрій А. Українська Держава відновлена Актом 30 червня 1941 року. м С. 12.

⁵³ Добрівлянський П. Україна в Другій світовій війні у світлі фактів. - Філадельфія, 1963.

⁵⁴ Yurkevich M. Galician Ukrainians in German Military Formations and in German administration // Ukraine in during Word War II. History and its aftermath a symposium. – Canadian Institute of Ukrainian studies. University of Alberta. – Edmonton, 1986.

⁵⁵ Potichnyj P.J. Ukrainians in Word War II Military Formations // Ukraine in during Word War II. History and its aftermath a symposium. – Canadian Institute of Ukrainian studies. University of Alberta. – Edmonton, 1986.; Потічний П. Українські військові формації // Україна в Другій світовій війні (збірник доповідей). – Б.м., 1957.

⁵⁶ Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття. Нарис політичної історії. – К.: Либідь, 1993.; Hunczak T. OUN–German Relations 1941–1945 // German-Ukrainian Relations in historical perspective. – Canadian Institute of Ukrainian studies. University of Alberta. – Edmonton, 1994.

⁵⁷ Косик В. Україна під час Другої світової війни (1939–1945). – Київ – Париж – Нью-Йорк - Торонто, 1992.; Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. (Переклад з французької). – Париж, 1986. м Репринт. вид. – Львів: НТШ, 1993.

⁵⁸ Pnytzkyj R. Deutschland und die Ukraine 1934–1945. – Vol. 2. – Мьнхен, 1956.

⁵⁹ Ортинський Л. Дружини українських націоналістів (ДУН) // Вісті Братства колишніх вояків 1-ї Української дивізії УНА. – 1952. – № 6–7.

⁶⁰ Ортинський Л. Група Південь, т. зв. "Роланд". – Джерзі Сіті, 1960.

⁶¹ Лебедь М. Дружини Українських Націоналістів у роках 1941–42. – Мюнхен: Наша книгозбірня, 1953.

⁶² Лебедь М. До зв'язків ОУН-Бандери з німецьким військом // Свобода. – Джерзі Сіті. – ч. 3. – 10. 6. 1960.

⁶³ Лопатинський Ю. Група північ, т. зв. "Нахтігаль" // Злочини комуністичної Москви в Україні в літі 1941. – Нью-Йорк, 1960. – С. 6-10.

⁶⁴ Бойцун Р. Легіон ДУН. (Дружин Українських Націоналістів) // Вісті комбатантів. – № 5–6. Торонто–Нью-Йорк,

1982 – С. 47-51.

⁶⁵ Кальба М. "Нахтігаль" (Курінь ДУН) у світлі фактів і документів. – Денвер, 1984.

⁶⁶ Кальба М. У 50-ліття Дружин Українських Націоналістів // *Визвольний шлях*. – Лондон, - 1991. № 7–9.

⁶⁷ Кальба М. Дружини Українських Націоналістів. – Детройт, 1992.

⁶⁸ Кальба М. Ми присягали Україні. ДУН 1941м1943. – Львів, 1999.

⁶⁹ Кальба М. Роман Шухевич в ДУН: (Дружини Українських Націоналістів) // *Українська ідея і чин*. – 1998. – № 3. – С. 59-76.

⁷⁰ Поліщук В.В. Гірка правда. Злочинність ОУН–УПА. (Сповідь українця). – Донецьк: Донеччина, 1996. – С. 182–192.

⁷¹ Там само. – С. 187.

⁷² Львівський І. Як Гітлер планував знищити український народ і хто допомагав йому в цьому. – Нью-Йорк, 1979.

⁷³ Hanusiak M. Ukrainischer Nationalismus. Theorie und Praxis. – Wien, 1979.

⁷⁴ Cyprian T., Sawicki J. Nie oszczkudzaj Polski. – Warszawa, 1962.; Bonusiak W. Kto zabii profesoryw Lwowskich? – Rzeszyw, 1989.; Korman A. Nieukarane Zbrodnie SS-Galicien z lat 1943-1945. – Londyn, 1990.; Korman A. Z krwawych dni Lwowa 1941 roku. Krwawy bikkitno-foity tydziec ukraicskiej irredenty. – Londyn, 1990.; Prus E. Heroji spod znaku tryzuba. Konowalec–Bandera–Szuchewycz. – Warszawa, 1986.; Prus E. Powstanie i dzialanie zbrojne 14 Galicyjskiej Dywiziji SS. – Warszawa, 1989.; Prus E. Taras Czuprynka. Hetman UPA i wielki inkwizytor OUN. – Wrociaw: Nortom, 1998.; Filar Wi. Zbrodnicza dziaialnoñz OUN–UPA przeciwko ludnoñci polskiej na Woyniu w latach 1942–1944// *Na Rubieiy*. – № 4 (14), Wrociaw, 1995.; Prus E. SS–Galizien. Patrioci czy zbrodniarze? – Wrociaw: Nortom, 2001.; Prus E. Holocaust po banderowsku. – Wrociaw: Nortom, 2001.

⁷⁵ Albert Z. Zamordowanie 25 profesoryw wyiszch uczelni we Lwowie przez hitlerowcyw w lipcu 1941 r. // *Przegl№d Lekarski*. – 20. – 1964. – S. 58-77.; Albert Z. Lwowski wydziai lekarski w czasie okupacji hitlerowskiej, 1941–1944. – Wrociaw, 1975.; Torzecki R. Kwestia ukrainska w polityce III Rzeszy. 1933–1945. - Warszawa: PWN, 1972.; Torzecki R. Polacy i Ukraiccy. Sprawa ukraicska w czasie II wojny ñwiatowej na terenie II Rzeczypospolitej. – Warszawa: PWN, 1993.

⁷⁶ *Gross T.* S.Nesiedzi. Historia zagiady iydowskiego miasteczka. – Sejny, 2000.; *Lesser G.* Pogromy w Galicji Wschodniej w 1941 r. // *Tematy polsko-ukraïskie.* – Olsztyn, 2001. – S. 103–126.; *Weiss A.* Holocaust and the Ukrainian Victims // *Mosaic of Victims: Non-Jews Persecuted and Murdered by the Nazis.* – New York, 1990. – P. 109–115.; *Weiss A.* Jewish-Ukrainian Relations in Western Ukraine During the Holocaust // *Ukrainian-Jewish Relations in historical perspective.* – Canadian Institute of Ukrainian studies. University of Alberta. – Edmonton, 1988.; *Sabrin B.F.* Alliance for Murder. The Nazi–Ukrainian Nationalist Partnership in Genocide. – New York, 1991. *Spector S.* The Holocaust Volhynian Jews 1941–1944. – Jerusalem, 1990.; *Ibikowski A.* Lokalne pogromy iydow w czerwcu i lipcu 1941 r. na wschodnich rubieiach II Rzeczypospolitej // *Biuletyn iydowskiego Instytutu Historycznego.* – № 162-163. – 1992. – S. 3–18.

⁷⁷ *Bertold W.* Division Brandenburg. – Bad Wдrlishofen, 1969.; *Buchheit G.* Die Anfдngedes Regiments Brandenburg. – Мьнchen, 1968.; *Kurowski F.* Niemieckie oddziały specjalne 1939–1945. "Branderburczycy" i Abwehra. Przeioiyi T.Nowakowski. – Warszawa, 2003.; *Skorzeny O.* Deutsche Komandos im Zwieten Weltkrieg. – Kдnigswinter, 1973.

⁷⁸ *Brockdorf W.* Geheimkomandos des Zweiten Weltkrieg. – Мьнchen, 1967.

⁷⁹ *Tessin G.* Verbände und Truppen der Deutschen Wehrmacht und Waffen SS in Zweiten Weltkrieg. 1939–1945. – Osnebruk, 1975.

⁸⁰ *Йонг де Л.* Немецкая пятая колонна во Второй мировой войне. – М., 1958.

⁸¹ *Littlejohn D.* Foreign Legions of the Third Reich. – Vol. 4.: Poland, the Ukraine, Bulgaria, Romania, Free India, Estonia, Latvia, Lithuania, Finland and Russia. – 2-nd printing. – San Jose, 1994.

⁸² *Armstrong J.* Ukrainian Nationalism. – Englewood – Colorado, 1990.

⁸³ *Помогаев В.В.* Украинский национализм: теория и практика. – Тамбов, 1995.; *Ильин В.* Политология: учебник для студентов вузов. – М., 1999.; *Санников Г.* Большая охота: разгром вооруженного подполья в Западной Украине. – М.: Олма–Пресс, 2002.; *Судоплатов П.А.* Разные дни тайной войны и дипломатии. 1941 год. – М.: Олма–Пресс, 2001.; *Судоплатов П.А.* Спецоперации. Лубянка и Кремль. 1930-1950 годы. – М.: Олма–Пресс, 1997.

⁸⁴ Попов А.Ю. НКВД и партизанское движение. – М.: Олма-Пресс, 2003. – С. 69.

⁸⁵ Семиряга М.И. Коллаборационизм: природа, типология и проявления в годы второй мировой войны. – М., 2000.; Соколов Б. Оккупация. – М., 2002.; Литвин А. Армия Краева на Беларуси: да праблемы вывучэння // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. – № 4. – С. 65–69.; Ткаченко С. Повстанческая армия: (Тактика борьбы) / Под. общ. ред. А.Е. Тараса. – Минск: Харвест; М.: АСТ, 2000.; Ерич С. Беларуская партызанка. – б/м, 1999; та ін.

⁸⁶ Івацєв І., Маруцєнко О. Українська повстанська армія в сучасній вітчизняній історіографії. – С. 23.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерела використані при написанні монографії слід поділити на декілька груп – документи із архівних зібрань та масив опублікованих матеріалів до яких входять, як документи державних органів влади, громадських і політичних організацій, військових підрозділів так і щоденники та мемуари безпосередніх учасників подій, тобто згідно загальноприйнятої джерелознавчої класифікації – джерела документального характеру та наративні джерела.

Довгорічна історія боротьби ОУН(Б) за незалежність України і втілення власних політичних ідеалів залишила багатий документальний слід. Нині у складі Національного архівного фонду України можна відшукати значну кількість матеріалів, що з різних сторін висвітлюють історичний феномен українського націоналізму, особливо в роки Другої світової війни. Зокрема, це документи власне ОУН(Б) та її військових формувань, які відображають процес зародження планів створення національних збройних сил, організаційно-розпорядчі матеріали, інструкції, звіти і т. п. З іншого боку, це